

ЛИТЕРАТУРНА АНКЕТА**„АПОКАЛИПСИС СЕГА“
НА ЛИТЕРАТУРНАТА ИСТОРИЯ**

Анкетата, чиито резултати предлагаме тук, е проведена със 110 студенти от III и IV курс на специалностите българска и славянска филология.

Подтикът за провеждане на анкетата е все по-честото проблематизиране на необходимостта от изучаване на научната дисциплина литературна история (най-вече в неофициални споделяния). Симптоматично за съвременната ситуация е търсенето на алтернативни подходи към литературата, насочени към антропокултурологичното отваряне на литературоведските дисциплини.

В последните двайсетина години въпросът за предмета и методологията на литературната история е изместен в периферията на литературоведските дискусии. За това, струва ни се, дошло е времето да се напомни дългът на българското литературознание към литературната история. (За сравнение е достатъчно да си припомним какво направи то за развитието на историческата и структурната поетика, текстологията, жанрологията и т. н.)

Целите на тази анкета, разбира се, не могат да включват всички интуитивно напишани перспективи около проблема за литературната история. Тя по-скоро е стремеж да предпостави неговите емпирични измерения и да даде израз на все още неучлененото усещане за криза на литературноисторическото мислене днес.

От тази гледна точка, проведената анкета е само една от възможните изследователски техники, които едно пълно про-

учване предполага. Но тя е значима в опита си да заяви симптомите на кризата и да даде възможност за по-дълбинното ѝ осмисляне.

Целите на анкетата са следните:

1. Да се постави въпросът, дали литературната история е все още гръбнакът на съвременното българско литературознание или акцентите постепенно се пренасят към други научни дисциплини.
2. Променя ли се представата за предмета и същността на литературната история.
3. Кои нови разбирания за литературноисторическото изследване заместват (изместват) традиционните.
4. Как се формира представата за престижен тип литературноисторическо проучване.

Въпросите на анкетата са:

1. Кои са авторите на първите български литературни истории: Г. Д. Попов, Моско Москов, Нешо Бончев, Марин Дринов, Димитър Маринов, Александър Т.-Балан, д-р Кръстьо Кръстев.
2. Назовете други автори на български литературни истории.
3. Кой е изследователският предмет на литературната история?
4. Какви методи на литературноисторическо изследване бихте могли да посочите?
5. Ефективни ли са университетските литературноисторически курсове? Обосновете отговора си.
6. Научна дисциплина ли е литературната история или национална митология?

Подреждането на въпросите следва логически път на фактологичното познаване към същностното разбиране на литературната история и накрая провокира лично отношение към битуващите научни рефлексии.

Резултатите от анкетата освен статистически, ще бъдат представени и като сюжет от диалогизиращи автентични гла-

сове на студентите. Иначе казано, статистическото броене ще коментираме най-вече чрез цитиране на конкретни отговори.

На първия въпрос (Кои са авторите на първите български литературни истории) никой не е подчертал всички верни отговори. Само 12 студенти са дали верни отговори: 8 от тях са посочили един (6 – Ал. Т.-Балан, 2 – Д. Маринов) и 4 са посочили двама от авторите. Никой не е успял да даде три или четири верни отговора.

Следователно нито един от анкетираните не знае кои са авторите на първите български литературни истории.

Нещо повече – 7 отговора „улучват“ имената и на тримата неавтори: Н. Бончев, д-р Кръстев, М. Дринов. 37 студенти са дали само грешни отговори, като 2 от тях отбелязват единствено историка М. Дринов. Смесените отговори (грешни и верни) са 48. 6 от анкетираните не са отговорили на въпроса.

Възрожденецът Нешо Бончев е най-системно цитираният „автор“ на литературна история – 65 пъти. Представително за общата гледна точка е разбирането, че „с литературната си критика Нешо Бончев поставя един вид основите на литературната история“. Очевидно е неразграничаването на двете научни дисциплини. На второ място по популярност след него се нарежда историкът Марин Дринов, комуто са гласували „доверие“ 56 студенти. Подобна неосведоменост свидетелства и за неясното отграничаване на литературната от културната и гражданската история. Следващият е д-р Кр. Кръстев, чиято импозантна титла „д-р“ е повлияла на мнението на 43 студенти (никой не е понечил да обясни посочването му като литературен историк с литературноисторическите тенденции в неговите критически статии).

Обобщено, класацията се оглавява от тримата н е а в т о р и на български литературни истории. „Най-живият“ действителен български литературен историк от края на миналия век е Александър Т.-Балан, отбелязан в 40 анкетни кадри. Димитър Маринов присъства в 22 отговора, Г. Д. Попов – в 13. Най-известният е Моско Москов, посочен само 2 пъти и повече сбъркан с едноименника си езиковед от днешно време.

Ако първият въпрос изглежда „литературно археологичес-

ки“, вторият (Посочете имената на други автори на литературни истории) обръща гръб на „патристичните“ времена на литературноисторическото първосъздаване. Неговата отворена формулировка (без предложени примерни автори) предполага собствена ориентация сред масива от имена, които за нашия анализ могат да придобият и феноменален смисъл.

В отговорите са посочени общо 41 автори. Българският литературен триумфат е представен от Боян Пенев – 78 пъти, Светлозар Игор – 71 и Пантелей Зарев – 40. Логиката на подобно литературноисторическо съвместяване е ларѝдоѝ: синтезира двое-смыслеото на наслояващите се един върху друг автономни литературноисторически проекти.

Боян Пенев носи конотациите на нормативно литературноисторическо слово и научна добросъвестност. С неговото име се свързва и още една тенденция – полагаането на литературноисторическото изследване в една по-широка културноисторическа рамка.

Светлозар Игов бележи актуалното присъствие на учения, както и опитите на литературната история да се еманципира от идеологизиращи контексти – характерен рефлекс на съвременното ни литературноисторическо усещане.

Присъствието на Пантелей Зарев е иносказателно. То е резултат по-скоро на консервативни, инерционни нагласи. Едва ли някой би му дал ролята на литературноисторически посредник между Б. Пенев и Св. Игов. Неговото „сврѝхприсъствие“ сигнализира състоянието на разделеност, дори антигетичност на българската литературноисторическа традиция, на нейното неорганистично развитие, начупено под натиска на външни идеологически императиви (въпреки нашата интуитивна склонност да строим литературноисторически дискурс не причинно обусловено, а по наративно съседство).

Значително по-слабо е присъствието на следващата група автори, посочени от 17 до 1 пъти:

- 17 пъти – Д. Леков
- 16 – Д. Петканова
- 15 – Т. Жечев
- 12 – Г. Цанев

11	–	П. Динеков
9	–	М. Арnaudов, Ив. Радославов
6	–	Ив. Богданов, М. Цанева
4	–	С. Радев
3	–	Ив. Шишманов, Б. Ничев, Г. Константинов, Р. Ликова, Н. Георгиев, Р. Коларов
2	–	И. Панова, С. Хаджикосев, Ив. Сарандев, Е. Сугарев
1	–	П. Славейков, Гео Милев, Г. Бакалов, Кр. Куюмджиев, Цв. Минков, М. Николов, Цв. Стоянов, С. Янев, Здр. Петров, П. Пондев, М. Василев.

В последните групи имена още по-ясно се очертава сливането на границата между литературни историци и критици. По-важно е, че отпада различаването на литературна история и литературноисторически характер на отделно изследване, т. е. литературната история не се осъзнава като жанр, а като метод на проучване. Припомнят се преди всичко авторитетно присъстващите имена на литературни историци, критици и теоретици.

Отделна група представя екзотичната, авантюрната топка на българската литературна история – това са имената на споменатите поведнъж д-р П. Берон, Л. Стоянов, Г. С. Раковски, Ем. Георгиев, Хр. Радевски, Р. Жинзифов. Тази група, наред с 8 анкетирани, които не са посочили нито един автор, обозначава единствено ниската подготовка на част от студентите.

Третият въпрос (Какъв е предметът на литературната история?) центрира общия смисъл на анкетата. Най-красноречиво очертаване на основните тенденции в разбирането на литературната история ще направим чрез характерни цитати.

Предметът на литературната история е:

„Развитието на литературата през различни етапи на българския културен, политически и обществен развой.“

„Очертаване на мимикриите на понятието за литература в различните епохи и на реализацията му в конкретни текстове.“

„Фактология, абстракция върху епоха – автор – творба.“

„Литературен и исторически анализ на произведения, доказващ малко или повече една национална идея.“

„Генезисът и еволюцията на художествената форма, съдържание, поетика, проблеми, жанрове и т. н. Главните фигури в литературния процес, влияния, взаимодействие, етапи на развитие на отделните литератури.“

„Възникването на художествената словесност и проследяване на развитието ѝ.“

„Развоят на литературната наука през различните исторически периоди. Изследване творчеството на отделни автори и литературни направления.“

„... история на различните субективни представи на творци и критици за литература и художественост.“

„Най-общо – връзката между автор – произведение – читател. Авторът в контекста на епохата, в която твори. Творческото развитие на всеки поет и писател. Литературните направления, които дават основните насоки на литературата. Съвременната им и по-късна критика. Отношенията между отделните творци. Как са били възприемани творбите в момента на създаването им и след това. Влиянието между школите и литературните направления в различните страни. Специфичната особеност на всяка отделна литература.“

„... представянето на отделни автори с всички техни произведения, като произведенията на различните автори не са обвързани тематично, проблемно, а са представени хронологически и поотделно, сами за себе си.“

„Той има комплексен характер (литература, етнография, социология, психология, лингвистика).“

„... да служи като източник при развитието на други науки: история, културология, политология.“

(...)

Във всички цитирани отговори на преден план излиза проблемът за г р а н и ц и т е на литературната история. Тя ту напомня поглъщащата паст на библейския кит, уголемявайки се до културна история и национална идеология, като включва и общите идеи за литературността, проблемите на читателското възприятие и пр., ту търпи „необратими“ превръщания в

историческа поетика, жанрология, литературоведска стилистика. Симптоматично е дори възкресяването на най-старата концепция за литературната история като всеобща литературна история. Да си припомним, че първият литературноисторически курс у нас, четен от проф. Ив. Шишманов, е изграден върху тази концепция, неразграничаваща отделните национални литератури. Поглъщателната способност, която се вменява на литературната история е опасна, тъй като може да доведе до самото ѝ отричане – така бихме си обяснили отговори като „хибрид без предмет“ или „няма такъв“, даден от 18 студенти.

Преобладаващи са традиционните схващания за предмета на литературната история. Общо място в мисленето на студентите е триадата автори – творби – проблеми. Тя добре илюстрира методиката на последните ни литературни истории, в центъра на които е авторът с неговите творчески планове, талант, гражданска и художествена биография. Създаването на литературни текстове се интерпретира интенционално – като проявление на творческата воля на самия автор. А създаването на проблемен дискурс най-често се свързва с тяхното културноисторическо контекстуализиране, при което не се разграничава ясно литературната от общата културна история.

Отговорите на четвърти въпрос (Кои са методите на литературната история?) демонстрират интуитивистки подход към литературата на голяма част от студентите. Общо 35 от анкетираните не могат или не желаят да отговарят: „не мога да отговоря“, „много са“, „така и не мога вече четири години да разбера точната методология“, „нека авторите сами да посочат методите си“, „глупав въпрос“. Видимо е нежеланието за сериозна проблематизация. За голяма част от студентите методът е синоним на нетолерантната рамка на традицията, която ограничава интерпретационната свобода. От друга страна, методът се свързва с нещо надличностно, колективистично като тип светоусещане (иррационално, архетипно зададено: „Методът е нещо присъщо на нацията. Мит и метод? Впрочем, доколкото мито-логията носи нещо „логосно“... може би...?“). И в двата случая обаче студентите отказват да детерминират научно методологията на литературната история.

Групата на конкретните отговори е друга редакция на същата тенденция на пренебрежително отношение към литературноисторическата методология. В нейната „номерология“, която представлява по-долу, преобладават спонтанните назовавания (колкото да се даде отговор на зададения въпрос) – промислените отговори са само няколко. След тези предварителни уточнения можем да дадем „списъка“ на литературноисторическите методи:

„съпоставителен“	
„сравнителен“	
„компаративистичен“	
„сравнително-исторически“	34 отговора
„типологически“	
„междутекстов анализ“	
„метод на противопоставяне“	
„аналитичен“	
„анализационен“	15
„диахронен“	14
„синхронен“	14
„биографичен“	
„психобиографичен“	
„персоналистичен“	
„преглед на дейността и живота на съответните автори“	9
„автобиографичен“	
„хронологически“	
„систематизирана периодизация“	
„литературноисторически“	8
„историко-диалектически“	
„еволюционен“	
„исторически“	
„историко-фактологически“	8

„историографски“	
„историко-описателен“	
„позивистичен“	
„емпирически“	
„издирвателна работа“	
„анкетиране“	6
„четене“	
„методите на текстологичното проучване“	
„идейно-естетически“	
„нормативно-идеологически“	4
„идеологическо изследване“	
„идейно-генетичен“	
„езиковедски“	
„езиковедски анализ“	4
„обобщение“	
„синтез“	3
„херменевтичен“	3
„структуралистичен“	
„структурален“	3
„close reading“	
„сюжетно-композиционен“	2
„сюжетен“	
„социологически“	2
„социолитературен“	
„деструктурализъм“	1
„композиционен“	1
„жанрологичен“	1

„рецептивистки“	1
„изследователски“	1
„метод на подреждането“	1.

Богатото разклоняване на методологическото дърво е много. За създаването на тази объркана методологическа записка се прибъгва често към заемки от чужди „списъци“. Отъждествяването на метод с предмет, с жанр (напр. „монографично представяне на автор, обзор на литературни течения, явления“), с анализационни техники (напр. „междутекстов анализ“) и похвати, прави литературноисторическата методология теоретически неопределима.

Петият въпрос (Ефективни ли са университетските литературноисторически курсове?) е най-лично преживян от студентите („защото докачихте болния ни проблем“, „... касае се за правото на индивидуалността да отстои себе си“...). Той свежда анкетата до прагматика на литературната история. Очертава се общото съзнание, че литературноисторическите курсове са призвани да формират студентите като специалисти. Поради това този въпрос е възприет най-емотивно. Пристрастието на анкетираните се означава дори чрез експресивни отговори от типа: „не съм особено запозната“, „не съм посещавала лекционни курсове до този момент“. Служебните отговори тук са рядкост. Много повече впечатляват откровените, доверителни мнения.

Отговорите могат да бъдат обобщени в три групи – „курсовете са ефективни“ (51), „курсовете са неефективни“ (28), „и да, и не“ (31). Друг възможен делитбен белег е дали отговорите са ориентирани към същността, концепциите, методологията на литературната история, или ефективността е поставена в зависимост от личността на преподавателя или студента („в зависимост от компетентността и ерудицията на съответния преподавател“, „... но някак връзката между преподаватели и студенти трудно се осъществява, т. е. проблемът е по-скоро от страна на студентите“).

Оценката „ефективност“, макар и преобладаваща, е много по-уклончива, модално изразена: „по-скоро, „ако“, „донякъде“.

Студентските критерии за ефективност са:

„Курсовете ориентират към необходимите източници, към различни мнения, гледни точки и тенденции.“

„... дават основната тактика, с която студентите да обогатят своята култура, ерудиция и т. н.“

„Създават модели и система за прочит и разбиране на литературата.“

„Формират читателя.“

„Те са основа на образованието и познаването на всяка литература.“

„Възможно най-рационално изследване и научно систематизиране на литературата.“

„Изграждат обща представа за литературата „въобще“.

„Литературноисторическата подготовка е важна за изпити-те.“

„Да. Защото много от преподавателите са познавали пряко авторите, които ни интересуват.“

Моделиращата функция на литературноисторическите курсове се налага като най-важен принцип за ефективност. Същата функция разделя и полемизира мненията на студентите, защото е основният критерий и за неефективност:

„Неподреден хаос от информация“: „фрагментарни“, „несистемни“, „фактологични“, „емпирични“, „прекалено обемни“.

„Задръстени с дребнава фактология.“

„Акцентът се поставя върху неща, които лесно се забравят. не позволява формирането на синтетично познание.“

„Не дават умения за писане. Трябва да се помисли за начини на стимулиране на творческите подходи.“

„Преразказ на произведения или самоцелно изброяване на теми.“

„Текстът остава „зад кадър“.

„Жълта хроника от живота на писателите“, „биографии“.

„Не може да се намери границата между лично мнение, авторитет и други позиции.“

„Субективни, необосновани мнения.“

„Лични преживявания на лекторите.“

„Стандартизиране на мненията и изтъкване на остарели концепции, шаблони.“

„Остаряла форма, закостенялост в методиката на преподаване.“

„Програмно натрупване на няколко литературноисторически курсове, недостатъчно лекционно време.“

„Не! Доказателство за безсмислието на всичко това е конфузната ситуация, в която се оказват студентите в IV курс по време на педагогическата практика.“

„Административни неуредици по организирането на учебния процес.“

Отрицателните оценки са много по-категорични и експресивно изразени. Не е най-важно обаче буквалното приемане на тези крайни мнения, колкото общият им смисъл, изразяващ „копнежа“ по концептуална, типологизираща история на българската литература. Общият знаменател на спорещите гледни точки на студентите е най-цялостно изразен чрез идеята за „умереност“ – за съвместяване на традиционните възгледи за литературата и личната трактовка на процеса: „Лекционните курсове са или прекалено позитивистични (по маниера познат ни от училище), или, в стремежа си за отгласване от този стереотип, преподавателите ни подлагат своите абсурдни теории... За съжаление, още не е постигнат баланс между „старата трактовка“ и „модернистичното, ново мислене“.

Шестият въпрос (Научна дисциплина ли е литературната история или национална митология?) е разбран повече като риторичен. Това определя констативните крайни мнения на по-голямата част от студентите: 34 от анкетираните се групират около идеята, че литературният процес е „по-скоро национална митология“ и „абсолютно национална митология“. 46 смятат, че е „научна дисциплина“, „по-скоро научна дисциплина“. Същността за нас е онази група (24 отговора), която нееднозначно приема въпроса: „Може би и двете имат определена и нужна функция.“

Проблематизиращото мислене изгражда три логични схеми:

1. Литературната история трябва да бъде научна дисциплина, но за съжаление е „национална митология“, „запраща да се превърне в национална митология“, „и ще трябва да мине доста време докато се обособи като наука в чистия смисъл“. Основните аргументи за подобно твърдение са свързани с идеологизацията на литературната история, с ангажирането ѝ с определени социално-политически, конюнктурни модели. Тя е „твърде пристрастена“, „служеща на авторитети, чиито твърдения се приемат за безусловна истина“. С други думи, на преден план се поставя въпросът за моралността на интерпретациите.

2. Литературната история е наука, която прави митология. Тя е „призвана да произвежда национална митология“. На нея ѝ се възлагат компесаторни идеологически и исторически функции: „Условността на предмета я прави национална митология, което е полезно и необходимо за обществото, стига да е направено вярно и свободно... трябва да продуцира идеология.“

3. Литературната история е национална митология, преработена като наука, „издигната в ранг на научна дисциплина“, „национална митология с научна степен“. „Нашата литературна история, писана от много автори, е своеобразно избиване на комплекса „и ний сме дали нещо на света“. Тя може да бъде научна дисциплина, но никога не може да бъде обективна.“

Вътрешната противоречивост на логическата схема се дължи на механичното осъвместяване на различните епистемологични езици на митологията и литературата. От една страна, не се прави разлика между литература, използваща митологични схеми и модели, а от друга – между литературна история и национална митология.

Част от отговорите допълват традиционната концепция за литературната история с възгледа, че тя е призвана да свърже литературата с гражданската история, с националната съдба и народопсихологията.

На въпроса не са отговорили 6 студенти.

Общите изводи от анкетата са:

1. Не се познава достатъчно добре българската литературноисторическа традиция чрез нейните авторски текстове.

2. Противно на интуитивно утвърдената представа за литературната история като единен и монолитен образ, данните от тази анкета фаворизират отделни имена. Трудно е персоналните редукции на този образ може да бъде открит обединяващ литературноисторически принцип. „Светата троица“ на българските литературни историци е извън очакваната логика. От влизането в лабиринта на българската литературна история чрез Боян Пенев не могат да бъдат трасирани пъгищата до излизането при Св. Игов. Твърде много са глухите проходи на този лабиринт, твърде много го усложняват, за да може да се извлече някаква обединяваща идея за литературната история.

3. Очевидно е, че органистичното разбиране за литературата като носеща в себе си своите принципи на създаване все още е заменено от социологическото схващане за културата като надстроечно, вторично явление, представено чрез своите феноменални маски: литературната история като история на Имената.

4. Представата за предмета и методологията на литературната история е не само променена, но и подменена от преносите и наслояванията на модни литературни и културни визии.

5. Прикритата полемика (дори „борба за надмощие“) между литературната интерпретация и аналитично систематичното (типологизиращото) научно изследване е може би най-симптоматична за боледуването на литературната история.

6. Бягството от отговори, търсенето на убежище в трафалети, „новоизковаването“ на безплодни критически метафори демонстрира липсата на деятелен литературноисторически език у студентите. Това обяснява и чувството за лична неудовлетвореност от резултатите на анкетата.

Светлана Стойчева, Стоян Петков